SOCIAL RESEARCHES BOOK

TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR KİTABI

5

Editors & Editörler

Özden AYDIN & İpek ŞENEL ÖZAYTEN & Sevda İNAN

paradigma akademi

TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR KİTABI
(SOCIAL RESEARCHES BOOK)
5

Editors &Editörler
Özden AYDIN & İpek ŞENEL ÖZAYTEN & Sevda İNAN

paradigma akademi

TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR KİTABI
(SOCIAL RESEARCH BOOK)
5

Editors & Editörler

Özden AYDIN & İpek ŞENEL ÖZAYTEN & Sevda İNAN

Mizanpaj-Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni Editörü
Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ

ISBN: 978-625-5850-48-5

PA Paradigma Akademi Yayınları
Sertifika No: 69606

PA Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım
Fetvane Sokak No: 29/A
ÇANAKKALE
e-mail: fahrigoker@gmail.com

Matbaa: Meydan / 99 Baskı
Sertifika No: 76711

Kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve
ISBN ile satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

Temmuz 2025

TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR KİTABI
(SOCIAL RESEARCHES BOOK)
5

BÖLÜM YAZARLARI & CHAPTER AUTHORS

Prof. Dr. Ayşen SİNA
Prof. Dr. Turan SAĞER
Prof. Dr. Hasan KAYA
Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ
Doç. Arda ERAVCI
Doç. İlke KARCILIOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi İpek ŞENEL ÖZAYTEN
Dr. Öğr. Üyesi Okan GÜVEN
Dr. Öğr. Üyesi Özge ÖZTÜRK
Dr. Öğr Üyesi Sevda İNAN
Dr. Öğr. Gör. Özden AYDIN
Öğr. Gör. İlknur Kübra YALÇINDAĞ
Öğr. Gör. Serap BOZPOLAT AYAN
Bahar AKSOY
Gamze BOZTÜRK
Damla BULUT
Ömer ŞİMAY

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ vii

SAGALARDAN GERÇEĞE: JOMSVİKİNGLERİN İZİNİ SÜRMEK 1
Ayşen SİNA & Ömer ŞİMAY

ANTİK YUNAN'DA SAVAŞ RİTÜELLERİ 13
Ayşen SİNA

DANSIN GÖÇEBE BELLEĞİ: ROMAN DANSINDA KİMLİK VE TEMSİL 51
Bahar AKSOY & Turan SAĞER & Arda ERAVCI

KARAMANLI NİZÂMÎ DİVANI'NDA HARF VE KELİME OYUNLARI 61
Hasan KAYA & Damla BULUT

RUS VE FRANSIZ ARMONİ EĞİTİM SİSTEMLERİ: TEORİK VE PEDAGOJİK FARKLILIKLAR 77
İlke KARCILIOĞLU

GÜNÜMÜZ SANATINDA EKOLOJİK VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM: BİR DERS KAPSAMINDA MALZEME İLE ALTERNATİF ÇÖZÜMLER 121
İpek ŞENEL ÖZAYTEN

MOSKOF CASUSLARI İZMİR'DE! SULTAN III. SELİM DEVRİNDE RUSYA'NIN İZMİR'DEKİ İSTİHBARAT FAALİYETLERİ 149
Okan GÜVEN

1887–1914 YILLARI ARASINDA BULGARİSTAN HÜKÜMETLERİ 165
Ökkeş NARİNÇ

TAVSİYENAMELER: OSMANLI BÜROKRASİSİNDE BİR REFERANS MEKANİZMASI 185
Özden AYDIN

SHAKESPEARE'İN "KISASA KISAS"INA EPİK DİYALEKTİK MÜDAHALE: BRECHT'İN "YUVARLAK KAFALILAR SİVRİ KAFALILAR"I 203
Özge ÖZTÜRK

"İFADE-İ MAHSUSA" YAZILARI ÜZERİNDEN POLİS MECMUASI'NIN KURUMSAL HAFIZASI VE YAYIN VİZYONUNA DAİR BİR DEĞERLENDİRME 235
Serap BOZPOLAT AYAN

ŞİDDETİN ORTAK YAPISI: İNSANLARA VE HAYVANLARA YÖNELİK ŞİDDETİN PATOFİZYOLOJİSİ 243
Sevda İNAN

TAVSİYENAMELER: OSMANLI BÜROKRASİSİNDE BİR REFERANS MEKANİZMASI

Özden AYDIN*

Özet: Osmanlı arşiv belgeleri arasında yer alan tavsiyenameler, bireylerin meslekî, ahlaki ve sosyal yeterliliklerini belgeleyen, onları devlet veya eğitim kurumları nezdinde temsile yarayan yazılı metinlerdir. Genellikle bir kişinin bir göreve atanması, bir okula kabul edilmesi veya yurt dışına tahsil amacıyla gönderilmesi gibi durumlarda kaleme alınan bu belgeler, Osmanlı'da güven ilişkilerine dayalı referans sisteminin somut bir tezahürüdür. Tavsiyenameler; bireylerin sosyal çevresinden gelen desteklerle nasıl bir ilerleme kaydettiklerini ve toplumsal konumlarını nasıl inşa ettiklerini göstermesi bakımından önem taşır. Bu çalışmada tavsiyenameler, hem bir arşiv vesikası türü olarak biçimsel ve dilsel özellikleriyle ele alınmakta, hem de toplumsal işlevleri bağlamında değerlendirilmektedir. Belgelerde sıkça rastlanan kalıplar, hitap biçimleri, tavsiye eden ve edilen kişiler arasındaki ilişki biçimleri üzerinden Osmanlı toplumunda işleyen hamilik, himaye ve iltimas ağları çözümlenmektedir. Özellikle Maarif Nezareti arşivlerinde yurt dışına gönderilen öğrencilerle ilgili belgelerde yoğun olarak karşımıza çıkan tavsiyenameler, Osmanlı modernleşme sürecinde bireyin bürokratik sistemle olan ilişkisini göstermesi bakımından da dikkate değerdir. Tavsiyenameler, yalnızca bireylerin kariyer geçmişine dair bilgiler sunmakla kalmaz; aynı zamanda Osmanlı toplumsal yapısının işleyişine, değer sistemine ve yazılı kültürüne dair çok yönlü veriler içeren önemli arşiv kaynaklarıdır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Bürokrasi, Arşiv Vesikaları, Tavsiyename.

RECOMMENDATIONS: A REFERENCE MECHANISM IN THE OTTOMAN BUREAUCRACY

Abstract: Letters of recommendation, found among Ottoman archival documents, are written texts that document individuals' professional, moral, and social competence and serve as representations before the state or educational institutions. These documents, typically drafted in response to an individual's appointment to a position, admission to a school, or sending abroad for education, are a concrete manifestation of the Ottoman system of reference based on trust. Letters of recommendation are significant because they demonstrate how individuals progressed and constructed their social positions through the support they received from their social environment. This study examines letters of recommendation both in terms of their formal and linguistic characteristics as a type of archival document and in the context of their social

* Öğr. Gör. Dr. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Sivas-Türkiye; ORCID: 0000-0003-0729-9183, e-mail: ozdenaydin@cumhuriyet.edu.tr;

functions. The networks of patronage, protection, and favoritism operating within Ottoman society are analyzed through the frequently encountered phrases, forms of address, and the relationships between recommenders and recipients. Letters of recommendation, which are particularly prevalent in documents related to students sent abroad in the Ministry of Education archives, are also noteworthy for demonstrating the individual's relationship with the bureaucratic system during the Ottoman modernization process. Recommendations not only provide information about the career history of individuals, but are also important archival sources containing versatile data on the functioning of the Ottoman social structure, value system, and written culture.

Key Words: Ottoman Empire, Bureaucracy, Archive Documents, Recommendation.

Giriş

Osmanlı bürokratik geleneği içerisinde farklı işlev ve bağlamlara sahip birçok belge türü üretilmiştir. Bu belgeler yalnızca devletin işleyişini değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri, eğitim ve istihdam süreçlerini de belgeleyen bir niteliğe sahiptir.[1] Bu vesika türlerinden biri de tavsiyenamelerdir**.** Genellikle bir kimsenin ahlaki durumu, mesleki yetkinliği ya da sadakati hakkında referans oluşturmak amacıyla kaleme alınan bu yazılar; bir memuriyete tayin, bir eğitim kurumuna kabul veya yurt dışı tahsiline gönderilme gibi durumlarda kullanılmak üzere düzenlenmiştir. Tavsiyenameler, bireyin sosyal sermayesini belgeleyen ve onu resmi kurumlar nezdinde temsile yarayan bir işlev üstlenmişlerdir.

Bu belgeler, Osmanlı toplumunun sosyal yapısı, ekonomik faaliyetleri ve bürokratik işleyişi hakkında önemli ipuçları sunar. Tavsiyenamelerin içerdiği bilgiler; bireylerin kimler tarafından desteklendiği, hangi sosyal çevrelere ait oldukları ve hangi yollarla toplumsal hareketlilik sağladıkları gibi konularda derinlemesine analizlere imkân tanır. Bu yönüyle tavsiyenameler, yalnızca bireyler arası ilişkileri değil, aynı zamanda devlet-toplum ilişkilerini, sınıfsal geçişleri ve modernleşme sürecindeki bürokratik dönüşümleri anlamak açısından da önemli bir veri kaynağıdır.

Osmanlı arşivlerinde yer alan tavsiyenameler, hem tarihsel hem de sosyolojik açıdan dikkatle incelenmesi gereken özgün belge türlerinden biridir. Bu belgeler, yalnızca bireylerin mesleki veya kişisel niteliklerini belgelemekle kalmaz; aynı zamanda dönemin sosyal yapısı, ekonomik ilişkileri ve bürokratik işleyişi hakkında da değerli

[1] Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2013.

veriler sunmaktadır. Tavsiyenameler aracılığıyla, Osmanlı toplumundaki güven ilişkileri, hamilik mekanizmaları ve sosyal ağlar somut biçimde gözlemlenebilmektedir.

Tavsiyenameler, genellikle bireylerin belirli bir sosyal, bürokratik ya da ticari ilişki kurabilmeleri amacıyla düzenlenen ve otorite konumundaki kişiler tarafından verilen yazılı belgelerdir. Bu belgelerde tavsiye edilen kişinin ahlaki durumu, meslekî ehliyeti, sadakati ve saygınlığına dair ifadeler yer alır. Belgeyi kaleme alan kişinin toplumsal itibarı ise, tavsiyenamenin etkisini artıran önemli bir unsurdur. Aynı zamanda bu belgeler, Osmanlı toplumunda yazılı güven beyanı olarak işlev görmekte; özellikle bir yolculuk sırasında ihtiyaç duyulan yardım, himaye veya kolaylıkların sağlanmasına aracı olmaktadır.

İncelenen arşiv belgeleri arasında yer alan tavsiyenameler; çoğunlukla devlet memurları, din adamları, tanınmış tüccarlar, yüksek tahsil gören öğrenciler ve ordu mensupları gibi çeşitli sosyal kesimlerden kişiler tarafından düzenlenmiştir. Bu durum, tavsiyenamelerin hem farklı sınıflar arasında nasıl işlediğini hem de dönemin toplumsal yapısının çok katmanlı dinamiklerini anlamamıza imkân tanımaktadır. Dolayısıyla tavsiyenameler, bireyler arası ilişkilerin niteliğini ortaya koymanın ötesinde, Osmanlı toplumunun genel sosyal işleyişine ışık tutan arşivsel tanıklık belgeleri olarak değerlendirilmelidir.

Osmanlı arşivlerinde yer alan tavsiyenamelere yönelik doğrudan ve sistematik bir literatür çalışması henüz bulunmamaktadır. Bununla birlikte, klasik Osmanlı edebiyatı kapsamında değerlendirilen münşeat mecmualarında tavsiyenameler belirli ölçüde ele alınmış, özellikle mektup türleri bağlamında bu belgelerin içerik ve üslup özelliklerine yer verilmiştir. Bu eserlerde tavsiyenameler, genellikle bir hitap ve ifade sanatı olarak incelenmiş; dönemin yazılı kültürü içindeki yeri edebî bir çerçevede değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Ahmed Râmî'nin İnşâ-yı Edebî ve Fennî'si[2], Fâik Reşâd'ın Fenn-i İnşâ'sı[3] ve Ahmed Râsim'in Hazîne-i Mekâtîb'i[4], tavsiye mektuplarının kaleme alınış biçimi, muhataba yönelik dili ve içeriksel yapısına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Söz konusu eserlerde özellikle tavsiye edilen kişinin yakından tanınması gerektiği, kişinin bu tavsiyeye layık olması ve mektubun ahlaki sınırlar içerisinde, kısa, öz ve etkili bir

[2] Ahmed Râmî, *İnşâ-yı Edebî ve Fennî*, İstepan Matbaası 1308.

[3] Fâik Reşâd, *Fenn-i İnşâ*, Karabet Matbaası 1312.

[4] Ahmed Râsim, *İlâveli Hazîne-i Mekâtib Yâhud Mükemmel Münşeât*, Feridiyye Matbaası 1901.

dille yazılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yönüyle tavsiyenameler, yalnızca bir güven mektubu değil; aynı zamanda yazılı bir temsil biçimi ve ahlaki bir beyan olarak da değerlendirilmiştir.[5]

Arşiv çalışmaları kapsamında tasnifi yapılan tavsiyenameler, muhtelif Osmanlı arşiv kataloglarında dağınık halde yer almakta olup, belgelerin en erken tarihli örnekleri 1687 ve 1688 yıllarına aittir. Belgelerin çoğunluğu ise 1801 ile 1913 yılları arasına tarihlenmektedir. Bu durum, elimizdeki tavsiyenamelerin özellikle 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan bir döneme ait olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu belgeler, modern Osmanlı bürokrasisinin teşekkül dönemine ışık tutmakla kalmayıp, klasik döneme ait izleri de taşıyan geçiş dönemi belgeleri olarak dikkate alınmalıdır.

Tavsiyenamelerin Dil ve Üslup Özellikleri

Tavsiyenameler genellikle ağır ve sanatlı bir Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmıştır. Özellikle 19. yüzyıl belgelerinde Arapça ve Farsça tamlamalar, terkipler ve kalıplaşmış ifadeler oldukça yaygındır. Bu kullanım, mektubun ciddiyetini ve resmiyetini artırmakla birlikte, yazan kişinin edebî birikimini de gösterme amacını taşmaktadır.

Her ne kadar süslü ifadelerle bezenmiş olsa da tavsiyenameler kısa ve doğrudan amaca yönelik metinlerdir. Girişte kimin adına yazıldığı ve kime hitap edildiği belirtilir; ana gövdede kişinin vasıfları sıralanır; sonuçta ise bir temenni ya da açık bir tavsiye yer alır. Belgelerde laf kalabalığından ve aşırı uzatmalardan kaçınılmıştır.

Tavsiyenameler genellikle üst makamlara hitaben yazıldığı için, yüksek derecede hürmet ve tevazu içeren bir üslup taşımaktadır. Yazının başlangıcında muhataba saygı belirten ifadeler kullanılır. Örneğin; Bir kişinin "Haki-payi hüsrevanelerine yüz sürerek ve ayaklarını öperek taraf-ı alilerinden ve iradelerine tevaffuk eder"[6] ifadesinde olduğu gibi yüz sürülmesi ve ayaklarının öpülmesi, ona olan saygı ve hürmeti dile getiren bir eylemi işaret etmektedir. Belgelerde sıklıkla rastlanan kalıp ifadeler, tavsiye edilenin övülmesini sağlayan klişelerdir.

Arşiv vesikaları, birçok resmi prosedür ve ritüelin uygulanmasını içermektedir. Bu bağlamda "…su'i acizanem yeni baştan çerağı dahiyen buyurulmak" ifadesi, yazarın

[5] Emine Özlek, *Yazma Eğitimi Açısından Türkçe Münşeatların İncelenmesi*, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, Malatya 2021, s. 244.

[6] HR.MKT.21/58, 27 Ramazan 1264 29 Temmuz 1848.

devlet otoritesine duyduğu saygıyı ve bağlılığı göstermektedir. Resmî yazışmaların titiz bir şekilde kaleme alınması, Osmanlı bürokrasisinde önem taşımaktadır. "Emr u ferman ve keremü'l-lütf" ile biten cümle, emir ve ikramların toptan bir şefkat anlayışı içinde verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu da Osmanlı yönetim anlayışının temel bir özelliğidir.

Yoksulluğun Dili: Maddi Yardım ve İş Talebinde Toplumsal Sesler

Geçim sıkıntısıyla başa çıkma sürecinde bireylerin öncelikli talebinin maddi yardıma yönelmesi, mevcut veriler ışığında makul ve mantıklı bir çıkarım olarak değerlendirilebilir. Elde bulunan belgeler, maddi destek mekanizmalarının hızlandırılmasının geçim sıkıntısını hafifletme konusunda etkili sonuçlar doğurabileceğine işaret etmektedir. Bu çerçevede, bireylere yeterli ve zamanında destek sağlanması, hem ekonomik koşulların iyileştirilmesine katkıda bulunabilir hem de geçim kaynaklı zorlukların azaltılmasına önemli ölçüde yardımcı olabilmektedir.

Bazı arşiv belgelerinde kişilerin özel olarak maddi yardım taleplerinde bulunduğu görülmektedir. Bu duruma örnek olarak, 8 Şubat 1849 tarihli belgede, Alanya'daki Gülistani Tekkesi Şeyhi İleyhi Ahmed Efendi'nin geçim sıkıntısı nedeniyle Mısır, Konya, Kıbrıs, Rodos ve Alanya idarecilerine yardım edilmesini talep eden bir tavsiye mektubunun yazılması konu edilmiştir. İstanbul'dan sonuç alamayan Ahmed Efendi, valiliklere hitaben maddi destek talebinde bulunmuş, bu taleplerin kabulü için de gerekli işlemlerin yapılması istenmiştir.[7]

1860 tarihli bu belge, Mekke'de Nakşibendi tarikatı şeyhi Abdullah İhrar Efendi'nin tayin ve geçim sıkıntısıyla ilgili yardım talebini konu edinmektedir. Şeyhinin vefatından sonra posta oturan İhrar Efendi, tarikatın usul ve adabıyla ilgilenirken maddi zorluk yaşadığını belirtmiş, Cidde valisi ve defterdara yaptığı başvurulardan sonuç alamamıştır. Umutsuzluğunu "bir cevap zuhur etmeyip" ifadesiyle dile getirirken, mürşidinin manevi desteğine sığınması, tasavvufi inanışla bürokratik işleyişin kesiştiği noktayı yansıtmaktadır. Belge, dönemin sosyal yardımlaşma, dini otorite ve bürokratik yapı ilişkilerine ışık tutmaktadır.[8]

[7] A. MKT. 173/64, 15 Rebiülevvel 1265/8 Şubat 1849.

[8] MVL. 755-52, 12 Şevval 1276/3 Mayıs 1860.

2 Kasım 1687 tarihli belgede, Muhlis Hüseyin Efendi'nin Kadızade Vanî Mehmed Efendi[9]'ye yazdığı tavsiyename yer almaktadır. Muhlis Hüseyin Efendi, Vanî Efendi'nin dini ve toplumsal saygınlığını öne çıkararak ona duyduğu saygıyı ifade etmiş ve kendisine bir iş bulunması için yardım talebinde bulunmuştur. Mektubunda Peygamberin şefaatine ve Allah rızasına atıf yaparak isteğini meşrulaştırmış, Vanî Efendi'den merhamet ve himaye beklediğini belirtmiştir. Bu belge, dönemin dini söylemle harmanlanmış iş talebi üslubunu ve himaye beklentisini yansıtmaktadır.[10]

Bir İş, Bir Umut: Fakir Halkın Devlete Yönelik Talepleri

İhtiyaç sahipleri, içinde bulundukları maddi sıkıntıları anlatan mektuplar aracılığıyla ikamet ettikleri şehirlerdeki idari makamlara başvuruda bulunmuşlardır. Bu tür belgelerde geçim sıkıntısının açıkça dile getirilmesi ve doğrudan devlet yetkililerinden yardım talep edilmesi, yalnızca bireysel talepleri değil, aynı zamanda dönemin sosyal yapısını ve birey-devlet ilişkilerini anlamak açısından da önemli veriler sunmaktadır.

İş taleplerinde fakirlik, bireylerin acil ve özel ilgi talebini güçlendiren önemli bir unsurdur. Maddi zorluk içinde olan kişiler, içinde bulundukları çaresizliği vurgulayarak iş bulma konusunda daha fazla destek aramaktadır. 7 Mart 1850 tarihli Yanya'daki Ali'nin mektubu, fakirliğin bu tür taleplerde nasıl bir öncelik ve aciliyet yarattığını açıkça göstermektedir. Ali, uzun süredir "per-perişan" bir durumda olduğunu belirterek Yanya Valisi İsmet Paşa'dan himayesinde istihdam edilmesini talep etmiş ve böylece fakirlik koşullarının iş talebini güçlendiren temel bir faktör olduğunu ortaya koymuştur.[11]

[9] Kadızade Vanî Mehmed Efendi (ö. 1685), Osmanlı tarihinde IV. Mehmed dönemi (1648–1687) uleması arasında önemli bir yere sahip olan, Kadızadeli hareketinin etkili temsilcilerinden biridir. Kadızadeliler, Osmanlı'da tasavvufi uygulamalara, türbe ziyaretlerine ve bid'at olarak gördükleri bazı dini pratiklere karşı çıkan, katı sünni anlayışı savunan bir topluluktur. Vanî Efendi, bu harekete mensup olarak tasavvuf karşıtı görüşleriyle tanınmış, özellikle Sivâsîler gibi tasavvuf ehline karşı yürütülen tartışmalarda aktif rol oynamıştır. Aynı zamanda IV. Mehmed'in şeyhülislamlık makamına yakın danışmanlarından biri olmuş, hatta padişahın kararlarını etkileyecek derecede nüfuz kazanmıştır. Vanî Mehmed Efendi'nin en bilinen yönlerinden biri, 1683 II. Viyana Kuşatması'na manevi destek vermesi ve bu seferin dinî bir misyon taşıdığı yönündeki söylemleridir. Ancak kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanması sonrasında itibarı zedelenmiştir.Kadızâdeliler-Sivâsîler tartışması için bkz: Kâtip Çelebi, Mizanü'l-Hakk fi İhtiyarri'l-Ehakk,haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 2008; A. Fuat Bilkan, *Fakihler ve Sofuların Kavgası 17 Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsîler*, İletişim Yay., İstanbul 2016; İbrahim Baz, *Kadızadeliler Sivasiler Tartışması*, Otto Yay., İstanbul 2019.

[10] TS.MA.e 496/38, 2 Muharrem 1099/2 Kasım 1687.

[11] A.DVN. 58/40 22 Rebiülahir 1266/7 Mart 1850.

8 Haziran 1893 tarihli belgede, Eğinli Mustafa Hariciye Mutasarrıflığına yazdığı dilekçede, bir yıldır sürdürdüğü görevde maaşının yetersizliğini, zor çalışma koşullarını ve kişisel çaresizliğini dile getirmiştir. Ayrıca işsiz kalma ihtimaline karşı duyduğu kaygıyı belirtmiş ve Duhan Reji Fabrikası'nda amele olarak istihdam edilmesi için tavsiye mektubu talep etmiştir.[12]

Terfi İçin Bir Torpil: Adam Kayırma ve İltimasın Gölgesinde Kariyer

Osmanlı Devleti'nde devlet yönetiminde güvenilirlik büyük bir önem taşımaktaydı. Tavsiye mektupları, adaylar hakkında doğrudan ve güvenilir bilgi sağlaması açısından işe alım süreçlerinde güvenin tesis edilmesine katkıda bulunmuştur. Özellikle yüksek rütbeli görevlilerce yazılan tavsiyeler, ilgili kişinin ön plana çıkmasını sağlayarak işe alımda belirleyici rol oynamıştır.

İncelenecek belgeler genel olarak, devletin üst makamlarından destek ve himaye talebinde bulunan kişilere ait mektupları içermektedir. Bu kişiler, daha önceki devlet hizmetlerindeki sadakat ve başarılarını vurgulayarak, destek talebinin haklılığını ortaya koymuşlardır. Böylece, işe alım süreçlerinde kişisel bağlantılar ve referansların ne denli önemli olduğu açıkça görülmektedir.

Trablusşam ahalisinden Abdülcevad tarafından kaleme alınan tavsiyename, akraba ve ailesinin sosyal ile duygusal ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla ilgili makamlara yapılan bir başvurudur. Abdülcevad, Vahidi kasabasında ailesiyle ikamet etmekte olup, mektubunda saygı ve itaat ifadeleriyle padişaha olan bağlılığını vurgulamaktadır. "Bu kulları duacı zümresinden" ifadesi ve "Hakk teala ömrü devletleriniz ziyade eder Amin" dileği, padişahın meşruiyetine olan inancını ve bağlılık kültürünü yansıtmaktadır.[13]Yerel yöneticilere hitaben yazılan bu belge, merkezi otoritenin desteğiyle ailevi ihtiyaçların karşılanmasına yönelik resmi bir talebi göstermektedir.

1819 tarihli belge, Ahmed Paşa'nın kethüdası İsmail Ağazade Emin Efendi hakkında Hüdavendigaroğlu Nezareti tarafından Sadaret makamına sunulan bir tavsiyenameyi içermektedir. Belgede, Emin Efendi'nin devlet hizmetlerindeki bağlılığı, yetkinliği ve hizmet aşkı vurgulanmakta; kendisinin devlet ve halk için önemli katkılarda bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca, Emin Efendi'nin himaye ve iltifat görmeye layık olduğu, bu

[12] HR. UHM. 287/78, 23 Zilkade 1310/8 Haziran 1893.

[13] TSM.MA.e 303/60, 9 Ramazan 1099/8 Temmuz 1688.

nedenle devlet hizmetinde kayırılması gerektiği ifade edilmiştir.[14] Talepte, yetkililerin bu destek ve himaye talebini değerlendirmesi ve gerekli emirleri vermesi istenmektedir.

Osmanlı Devleti'nde iş ve görev atamalarında liyakat kadar, kişinin sahip olduğu kişisel bağlantılar, sosyal ilişkiler ve referans mektupları da önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlantılar, adayların devlet dairelerindeki pozisyonlara erişimini kolaylaştırırken, aynı zamanda adayların güvenilirliği ve toplum içindeki itibarı hakkında da önemli bilgi sağlamıştır. Özellikle bürokratik yapı ve karmaşık hiyerarşi içerisinde, üst düzey yetkililerden gelen tavsiyeler adayların şansını önemli ölçüde artırmıştır.1848 tarihli belge, Halep Valisi Kamil Paşa'nın divan kâtipliği için Hacı Hasan Efendi'yi istihdam etmek istediğini ve bu amaçla Arabistan ordusu Miralayı Bekir Bey'den tavsiye mektubu talep ettiğini göstermektedir. Belgede, atama sürecinin seçici ve dikkatli yürütülmesi gerektiği vurgulanmakta, tavsiye mektubunun gecikmesi halinde Kamil Paşa'nın başka bir kâtip arayacağı belirtilmektedir.[15] Aciliyet, mektubun hızlıca gönderilmesi gerektiği ifadesiyle ön plana çıkarılmış olup, bu durum dönemin bürokratik süreçlerinde hızın ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

İdari Atamalarda Görev Yeri Değişikliği Taleplerinin Rolü

Görev yeri değişikliği talebinde bulunan bireylerin başvuruları incelendiğinde, yetkililer arasında bu taleplerin ardındaki niyetlere dair belirli kuşkuların varlığı dikkat çekmektedir. Özellikle, başvuru sahiplerinin taleplerinin gerçekten haklı gerekçelere mi dayandığı, yoksa yalnızca kişisel çıkarlarını gözetip gözetmedikleri konusunda şüpheler oluşmaktadır. Bu durum, talep edilen gerekçelerin geçerliliği ve başvuranların motivasyonları hakkında önemli bir belirsizlik ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda 29 Aralık 1845 tarihli belge, Sadaret makamından tavsiye mektubu talep eden katip Ömer Şahap Efendi'nin kendisine teklif edilen memuriyeti reddedişini konu almaktadır. Sivas Valisi'ne sunulan tavsiyenameye göre, Ömer Şahap Efendi'ye Bozok kaymakamlıklarından herhangi biri teklif edilmiş, ancak kendisi ısrarla Kayseri veya Tokat kaymakamlıklarından birini istemiştir. Bu ısrarı, yetkililerce edepsizlik olarak değerlendirilmiş ve Ömer Şahap Efendi'nin istihdam edilmeye uygun olmadığı sonucuna varılmıştır.[16] Belge, bürokratik atamalarda adayın tutumu ve makamların bu

[14] C.DH. 13/618, 19 Şevval 1234/11 Ağustos 1819.
[15] HR.MKT.21/58, 27 Ramazan 1264 29 Temmuz 1848.
[16] A. MKT. 32/36- 29 Zilhicce 1261/29 Aralık 1845.

tutuma yönelik tepkilerini göstermektedir. Bu durum, başvuruların değerlendirilmesinde bireysel talepler ile kurumsal beklentilerin uyumunun ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Ömer Efendi'nin önerilen alternatifler dışındaki talepleri, yetkililer tarafından olumsuz karşılanmış ve kariyerine zarar vermesine yol açmıştır. Bu örnek, resmi prosedürler çerçevesinde kurumsal hiyerarşiye ve belirlenen normlara riayet etmenin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Şeffaf atama süreçleri, devlet kurumlarına yönelik kamu güveninin güçlendirilmesinde kritik bir rol oynamakta; aynı zamanda işe alımlarda kayırmacılık ve iltimas uygulamalarının önlenmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Nitekim 30 Mart 1851 tarihli belge, Trabzon eyaleti müşiri Bekir Rüstem Paşa'nın, Sami Paşa'nın Trabzon valiliğine atanması kararının verildiğini ve bu kararın kamuoyuna duyurulduğunu göstermektedir.[17] Belge, atama sürecinin etkin ve sağlıklı yürütülmesine duyulan ihtiyacı ve devlet yönetimindeki çıkar ilişkilerinin önemini ortaya koymaktadır. Bekir Rüstem Paşa'nın süreci kamuoyuyla paylaşması, vatandaşların kamu hizmetlerine yönelik güveninin artırılması açısından kayda değer bir adım olarak değerlendirilebilir.

Boş bir pozisyonun doldurulmasında adayın nitelik ve yetkinliklerinin değerlendirilmesine vurgu yapan tavsiyelerin önemi büyüktür. Tavsiyename, pozisyonun gerektirdiği mesleki bilgi, deneyim ile iletişim ve iş birliği becerilerine sahip bir adayın seçilmesini hedeflemelidir. Söz konusu belge ise Bursa'ya bağlı Ertuğrul mutasarrıflığı Sukud kazası Karaçayır köyünde bir dini görevin doldurulması talebi ve gerekçelerini içermektedir.[18]

31 Aralık 1912 tarihli belge, Urfa'da Bank-ı Osmanî şube müdürlüğüne tayin edilen Mösyö Jan Bovano'ya gerekli kolaylıkların sağlanması amacıyla Urfa Mutasarrıflığı'na tavsiye mektubu yazılmasını konu almaktadır.[19] Belgede, Bovano'nun atama sürecinde yapılacak düzenlemelerde kendisine her türlü desteğin verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Ticaret ve Seyahatte Kolaylık Sağlanması: İdari Destekler

Tavsiyenameler, bireylerin belirli sosyal veya ticari ilişkiler kurabilmelerini sağlamak amacıyla, genellikle yetkili bir makam veya tanınmış bir kişi tarafından verilen yazılı

[17] A. MKT.UM 53/70 27 Cemaziyelevvel 1267/30 Mart 1851.
[18] Y.EE 38/155 6 Rebiülahir 1327/27 Nisan 1909.
[19] DH.MTV. 38-45 H. 21 Muharrem 1331/31 Aralık 1912.

belgelerdir. Bu belgeler, yolculuk sırasında gereken yardım ve korumanın talep edilmesinin yanı sıra, gönderenin saygınlığını ve itibarını da yansıtan önemli bir göstergedir. İncelenen arşiv vesikaları kapsamında, tavsiyenamelerin çoğunlukla devlet memurları, din adamları, tanınmış tüccarlar, öğrenim gören öğrenciler ve ordu mensupları tarafından düzenlendiği görülmektedir.

Söz konusu tavsiyename, Osmanlı'nın ekonomik faaliyetlerine dair önemli bilgiler sunmaktadır. 17 Kasım 1862 tarihli belge, tüccar Sarı Ohan oğlu Hoca Petrak'ın Kütahya ve Eskişehir arasındaki ticari faaliyetlerini düzenlemek üzere Kütahya valisine hitaben hazırlanmıştır.[20] Resmi dil kullanılarak yazılan tavsiyename, yerel yönetimden ticaretin kolaylaştırılması ve gerekli desteğin sağlanması yönünde talepleri içermektedir. Sarı Ohan oğlu Petrak, ticaretin etkin bir organizasyon ve iş birliği ile yürütülmesi için hem maddi hem de insan kaynakları desteğinin önemine vurgu yapmaktadır.

8 Mayıs 1838 tarihli belge, Londra'da yaşayan ve ismi belirtilmeyen ancak menşei ve ticaretle uğraştığı belirtilen bir kişiyle ilgilidir. Belge, bu kişinin Halepli oğlu olarak anılan tacirin Londra şehbenderliği görevine atanması için Ahmet Fethi Paşa tarafından Hariciye Nazırı'na gönderilen tavsiyenameyi içermektedir.[21] Halepli oğlu, ticaret amacıyla Halep'ten yola çıkarak Londra'ya ulaşmaya çalışmıştır. Yolculuğu sırasında Malta'da karantina uygulaması nedeniyle geçici olarak alıkonulmuş, bu durum ticaret yapanların salgın hastalıklar nedeniyle karşılaştığı zorlukları göstermektedir. Süreç boyunca devlet makamlarıyla iletişim kurarak gerekli izin ve destek taleplerinde bulunmuş, ardından bu talebin resmi onay süreci başlatılmıştır.

Yolculuk amaçlı tavsiye mektupları, bir kişinin seyahat edeceği bölgede tanınan bir otorite veya kişiden aldığı yazılı destek belgeleridir. Bu mektuplar, yolcunun saygınlığını ve güvenilirliğini gösterirken, ihtiyaç duyduğu yardım ve korumanın sağlanmasını amaçlar. Osmanlı döneminde özellikle farklı eyaletlerdeki resmi mercilerle ilişkilerde büyük önem taşımıştır. Nitekim bu amaçlar yazılan 26 Temmuz 1849 tarihli belge, Derviş Mehmed'in maddi imkansızlıklar nedeniyle gerçekleştiremediği hac ziyaretine dair taleplerini içermektedir. Buhara'da ikamet eden Derviş Mehmed, kendisini "fakirü'l-hal" olarak tanımlayarak yolculuk sırasında

[20] HR. MKT. 417/85, 24 Cemaziyelevvel 1279/17 Kasım 1862.

[21] HAT 1175/46438, 13 Safer 1254/8 Mayıs 1838.

karşılaşabileceği zorluklardan kaçınmak amacıyla maddi destek talep etmektedir. Medine'ye gidiş yolundaki Mısır, Cidde ve Medine'deki merhametli kişilere mektup yazılması halinde destek göreceğini düşünmektedir. Belgede hac ziyaretinin ancak bu destekle mümkün olacağı vurgulanmaktadır.[22]

Umudun Peşinde: Osmanlı'da Yurt Dışı İş Arayışı

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki siyasi, sosyal ve ekonomik dönüşümler, genç nüfus üzerinde derin etkiler yaratmıştır. 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında, özellikle Balkanlar, Anadolu ve Arap vilayetlerinde yaşayan gençler, daralan istihdam olanakları, artan vergi yükleri, savaşlar ve kırsal yoksulluk gibi etkenler nedeniyle yeni geçim kaynakları arayışına yönelmiştir. Bu bağlamda, Avrupa ve Amerika gibi bölgeler, daha iyi çalışma koşulları ve ekonomik refah beklentisiyle Osmanlı gençlerinin ilgisini çekmiştir. Ayrıca, modernleşme ve eğitim politikalarının etkisiyle yükselen bilinç düzeyi, gençlerin yurtdışına açılmasını kolaylaştırmış; bu durum hem beyin göçüne hem de Osmanlı toplumunun küresel iş gücü piyasasına entegrasyonuna zemin hazırlamıştır.

1913 tarihli bir belge, Osmanlı İmparatorluğu'nda gençlerin yurtdışında iş arayışlarını, karşılaştıkları sosyal ve ekonomik zorlukları ve eğitim durumlarını yansıtmaktadır. Belge, dönemin genç nüfusunun yurt dışında çalışma umuduyla giriştiği mücadeleleri ve bu sürecin arka planındaki yapısal sorunları anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır. 1913 tarihli belge, Osmanlı gençlerinin Macaristan'a çalışmak ya da eğitim görmek amacıyla gerçekleştirdikleri göç girişimlerine dair önemli bilgiler sunmaktadır. İstanbul, İzmir ve diğer şehirlerden Macaristan'a giden gençlerin çeşitli fabrika ve okullarda çalışmak istedikleri, ancak yeterli eğitim düzeyine sahip olmayanlara tavsiye mektubu verilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Bu durum, devletin genç nüfusu daha bilinçli yönlendirme çabasını ortaya koymaktadır.[23]

Belgede, Osmanlı Devleti'nin sanayi ve ticaret alanında Avrupa'nın gerisinde kalması nedeniyle, gençlerin yurt dışında iş ve eğitim imkânları aradığı vurgulanmaktadır. Özellikle Macaristan, hem coğrafi yakınlığı hem de tarihî bağları nedeniyle tercih edilen bir ülke olmuştur.[24] Ancak gençlerin büyük kısmı yalnızca temel eğitim düzeyine

[22] A.DVN 49/21, 6 Ramazan 1265/26 Temmuz 1849.

[23] C. MF. H. 18 Cemaziyel-evvel 1216/26 Eylül 1801.

[24] Aynur Erdoğan, *Yurt Dışı Eğitim ve Türk Modernleşmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitisü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 2013, s. 281-282.

(ibtidaî tahsil) sahip olduklarından dolayı, yeterli bilgi ve beceri eksikliği sebebiyle iş bulmakta güçlük yaşamaktadır. Dil bilmemeleri de bu zorlukları artıran önemli bir etkendir. Ayrıca, yurtdışında yaşayan gençlerin karşılaştıkları sağlık risklerine ve yaşam koşullarının zorluğuna dikkat çekilmiş, "envâ-i emrâz" ifadesiyle bulaşıcı hastalıklar ve tehlikeli çevre koşullarına işaret edilmiştir. Maddi yetersizlik nedeniyle gençlerin çok düşük ücretlerle – iki ya da üç kuruş gibi sembolik rakamlarla – çalıştıkları, bu durumun da onları başkonsolosluklara yardım başvurusuna yönelttiği ifade edilmiştir. Macaristan'daki işsizlik oranlarının artmasında Balkan Savaşları'nın etkisi büyüktür. Savaş sonrası oluşan ekonomik istikrarsızlık, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaki iş gücü piyasasını daraltmış, bu da Osmanlı göçmen gençlerin iş bulma şansını azaltmıştır. Belge genelinde, Osmanlı Devleti'nin yurtdışına çıkan vatandaşlarını korumaya ve yönlendirmeye yönelik bir tutum içinde olduğu dikkat çekmektedir.

Sınırları Aşan Talep: Osmanlı'da Yurtdışı Eğitim Hayali

Osmanlı Devleti, tarihsel süreçte eğitim alanında çeşitli kurumlar ve yapılar geliştirmiştir. Bu bağlamda eğitim amaçlı tavsiye mektupları, bireylerin daha iyi eğitim olanaklarına erişmesinde ve mesleki yönelimlerinde önemli bir araç olmuştur. Bu başlık altında, söz konusu tavsiyelerin Osmanlı eğitim sistemi içindeki yeri ve işlevi ele alınacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim alanında yürütülen modernleşme çabaları çerçevesinde, gençlerin yurt dışında eğitim almaları devlet politikası hâline gelmiştir. Bu süreçte, Maarif Nezareti yurt dışına gönderilecek öğrencilerin resmî himayesini üstlenmiş ve eğitim süreçlerini çeşitli şekillerde desteklemiştir. Öğrenciler, yabancı eğitim kurumlarına kabul edilmek ve maddi-manevi destekten faydalanmak amacıyla, Maarif Nezareti tarafından düzenlenen tavsiyenamelerle donatılmıştır. Bu mektuplar, hem öğrencinin durumunu açıklamakta hem de Osmanlı Devleti'nin himayesini belgelemektedir.[25]

26 Eylül 1801 tarihli belge, Selanik Müşiri ile Bosna'daki Fevzi ve Mustafa Paşalara hitaben yazılmış bir tavsiyenameyi içermektedir.[26] Belgede, cerre[27] çıkacak olan Ömer

[25] Aynur Erdoğan, a.g.t, s. 293.

[26] C. MF. H. 18 Cemaziyel-evvel 1216/26 Eylül 1801.

Efendi ve Hasan Efendi adlı talebelere yolculukları süresince gerekli erzak ve lojistik desteğin sağlanması talep edilmektedir. Bu doğrultuda, Selanik ve Bosna'daki yetkililerden yardım istenmiş; özellikle söz konusu talebelerin ihtiyaçlarının, "yüce himmet" ve cömertlikle karşılanması temennisi dile getirilmiştir.

8 Ağustos 1859 tarihli belge, Mekteb-i Tıbbiye yedinci sınıf öğrencisi Saib Efendi'nin Paris'teki tıp eğitimine devam edebilmesi amacıyla, Paris maslahatgüzarı Agop Efendi'ye hitaben yazılmış bir tavsiyenameyi içermektedir. Belgede, Saib Efendi'nin eğitim durumu ve akademik başarıları vurgulanmakta; özellikle "tercüme-i halete izbar kılındı" ifadesiyle bu bilgilerin tavsiyenin temel dayanağını oluşturduğu belirtilmektedir. Saib Efendi'nin azmi, tıbbi bilgiye olan ilgisi ve mesleki yetkinliği gerekçe gösterilerek, Paris'teki öğreniminin desteklenmesi istenmiştir.[28] Sağlık Bakanlığı, bu süreçte kendisine gerekli kolaylıkların sağlanmasını ve maslahatgüzarın desteğini talep etmektedir. Eğitimini tamamlaması hâlinde, Saib Efendi'nin kazandığı bilgi ve tecrübeleri Osmanlı toplumunun hizmetine sunacağı vurgulanmaktadır.

Doğum ve Devlet Hizmeti Arasında Kalanlar: Ailevi Yükümlülükler ve Kurumsal Talepler

Osmanlı İmparatorluğu, toplumun temel yapı taşlarından biri olan aile kurumunu koruma ve güçlendirme yönünde çeşitli sosyal politikalar geliştirmiştir. Bu politikalar yalnızca ekonomik veya idari tedbirlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda sosyal yardımlaşma, kamu görevlilerine yönelik düzenlemeler ve ailevi gerekçelerle yapılan bireysel başvuruların değerlendirilmesini de içermiştir.

Doğum yapan kadınlara ve ailelerine yönelik uygulamalar, Osmanlı sosyal düzeninde aile birliğinin önemine verilen değeri yansıtmaktadır. Devlet, doğum gibi hayatî bir dönemi sadece bireysel bir hadise olarak görmemiş; bunun kamu görevlilerinin görevlerine devam edebilme yeterliliklerini etkileyen bir unsur olabileceğini de dikkate almıştır. Bu nedenle, bazı belgelerde doğum yapan eşin mağduriyetine atıfla,

[27] Cer: Müderrisler ve yetişmiş öğrenciler, dokuz ay boyunca derslere devam ettikten sonra, özellikle Ramazan ayında, üç aylık bir dönemde şehir, kasaba ve köylere giderek camilerde vaazlar verir, Kur'an okur ve çeşitli din hizmetleriyle halkı irşad ederler. Ayrıca, soruları yanıtlayarak çocukların yetişmesine yardımcı olurlardı. Bu uygulama "cerre çıkmak" şeklinde kullanılmıştır. Bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "Cer", *DİA*, Cilt 7, İstranbul 1993, s. 388.

[28] HR. MK. 299/62, 9 Muharrem 1276/8 Ağustos 1859.

görevlilerin görev yerlerinin değiştirilmesi veya geçici olarak görevden muaf tutulmaları yönünde taleplerin yer aldığı görülmektedir.

1876 tarihli belge, Osmanlı toplum yapısında aile birliği, devlet görevlilerinin sosyal ihtiyaçları ve idari tayin süreçleri arasındaki ilişkiye dair önemli bilgiler sunmaktadır. 30 Kasım 1876 tarihli bu belgede, doğum yapmak üzere olan bir kadının durumu, eşi Fettah Bey'in görev yerinin değiştirilmesiyle birlikte gündeme gelmiştir. Fettah Bey'in görev yaptığı Berat mutasarrıflığının, Rüstem Paşa'nın oğluna verildiği anlaşılmaktadır. Bu gelişme, eşi doğum yapmak üzere olan Fettah Bey açısından ailevi sorumluluklarını yerine getirme bakımından mağduriyet oluşturmuştur. Bu nedenle, görevin elinden alınmasının aile birliğini zedeleyeceği vurgulanmıştır.[29]

Belgede ayrıca Hazine Dördüncü Katibi Bekir Bey, durumu Rüstem Paşa'ya iletmiş ve Fettah Bey için bir tavsiye mektubu talebinde bulunmuştur. Bu yazışma, Osmanlı idaresinde bireylerin sosyal durumlarının yüksek düzeyli yetkililer aracılığıyla nasıl değerlendirildiğini ve kişisel ilişkiler ile sosyal dayanışmanın, idari kararları etkileme gücünü göstermesi açısından dikkate değerdir. Sonuç olarak bu belge, doğum gibi hassas ailevi durumların, dönemin bürokratik ve sosyal yapısı içinde ne şekilde ele alındığını ve üst düzey yöneticilerin bu konularda nasıl bir aracı rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Sonuç

Osmanlı'da tavsiyenameler, çok disiplinli bir yapının ürünü olarak, bireylerin sosyal, ahlaki ve etik değerlerini şekillendiren önemli metinlerdir. Bu metinler, toplumun dinamiklerini anlamak ve bireylerin toplumsal rollerini belirlemek açısından kritik bir öneme sahiptir. Tavsiyenamelerin içeriği, dönemin sosyal ve kültürel yapısını yansıtırken, aynı zamanda bireylerin kendilerini geliştirmelerine yönelik öneriler sunmaktadır. Bu nedenle, Osmanlı'da tavsiyenamelerin incelenmesi, hem tarihsel hem de kültürel açıdan önemli bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma, Osmanlı arşivlerinde yer alan tavsiyenameleri tarihsel ve sosyolojik bağlamda derinlemesine inceleyerek, birey-devlet ilişkilerinin dinamiklerini özgün bir perspektifle ortaya koymayı amaçlamaktadır. Tavsiyenameler, yalnızca kişisel taleplerin ifadesi olmanın ötesinde, Osmanlı toplumunun yapısal özelliklerine ve bürokratik

[29] TS.MA.e 41/14 Hicri 13 Zikade 1293/30 Kasım 1876.

işleyişine dair zengin veriler sunan önemli kaynaklardır. Tarif, sitayiş ve iltimas unsurları çerçevesinde şekillenen bu belgeler, hem talepte bulunan bireyin hem de muhatap makamın toplumsal konum ve algılarını yansıtmaktadır.

Çalışmanın odaklandığı 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarına ait belgeler, Osmanlı modernleşme sürecindeki sosyal dönüşümü ve birey-devlet ilişkilerindeki değişimleri gözler önüne sermektedir. Bu süreçte tavsiyenamelerde görülen kurumsallaşma, dildeki resmiyet artışı ve taleplerin sistematikleşmesi, bürokratik mekanizmaların gelişimini yansıtmaktadır.

Belgelere göre, ekonomik sıkıntılar bireyleri doğrudan iş talebinde bulunmaya ve nüfuzlu kişilerden destek aramaya itmiştir. Şeyh, vaiz veya memur gibi sosyal statüye sahip kişilerin dahi maddi yardım talep etmeleri, devletin sosyal sorumluluğu, himaye kültürü ve toplumsal merhamet anlayışını tartışmaya açmaktadır. Tavsiyenamelerdeki dil ve üslup; dini referanslar, manevi otorite vurguları ve devlet erkânına yönelik saygı ifadeleriyle örülmüş, yardım talebinin sadece maddi değil, değerler sistemine dayanan bir başvuru olduğunu göstermiştir.

İşsizliğin bireylerde yarattığı psikolojik etkiler ve iş arayışının bir varoluş mücadelesine dönüşmesi belgelerde açıkça hissedilmektedir. "Fakirlik", "perişanlık" gibi ifadeler, ekonomik durumun ötesinde ahlaki ve toplumsal boyutlarıyla ele alınmaktadır.[30] Devlete yapılan başvurularda sadakat, bağlılık ve dua temaları ön plandadır; bu da devletin hem otorite hem de merhamet dağıtıcısı olarak algılandığını göstermektedir. Aileye yönelik talepler ise sosyal sorumluluk söylemiyle birleşerek güçlenmekte, devletin birey ve aile üzerindeki koruyucu rolünü vurgulamaktadır.

Tavsiyenamelerde "aciliyet" vurgusu, bürokratik süreçlerin hızının önemini ortaya koymakta, referans mektuplarının atama ve istihdam süreçlerinde belirleyici bir araç olduğunu göstermektedir. Görev yeri değişikliği ve atama taleplerinde adayların nitelikleri ve toplumsal faydaları ön planda tutulmakta, bireysel talepler çoğu zaman toplumsal ihtiyaçlarla ilişkilendirilmektedir.

Çalışmada, tavsiyenamelerin çok yönlü işlevleri belirginleşmiştir: ticaretin düzenlenmesi, yolculuklarda korunma ve yardım sağlanması, dini amaçlı seyahatlerin

[30] Rüya, "Osmanlı'da Hasta Rolü, Hasta Talepleri ve Bürokrasi (19. Yüzyıl)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 28, 2018, s. 59.

desteklenmesi, memuriyet taleplerinin yönlendirilmesi, diplomatik bilgi aktarımı ve sınır güvenliği gibi konularda etkin birer araç olarak kullanılmıştır.

Eğitim amaçlı tavsiye mektupları, Osmanlı modernleşmesinde gençlerin yurt dışı eğitim politikalarındaki yerini ve bu mektupların akademik kariyerlerdeki işlevini göstermektedir. Ekonomik sıkıntılar nedeniyle gençlerin Avrupa'ya yönelmesi ve özellikle Macaristan'daki işsizlik sorunları, dönemin sosyo-ekonomik koşullarını yansıtmaktadır.

Aile yapısının korunması devlet politikalarının merkezinde yer almakta, doğum yapan kadına ve ailesine yönelik destek mekanizmaları sosyal istikrarın temel unsuru olarak görülmektedir. Bu çerçevede, ilgili belgeler devletin toplumsal meselelere karşı duyarlılığını ve sosyal yardım uygulamalarını göstermektedir.

Son olarak, Osmanlı bürokrasisinde mühürler yalnızca resmi onay sembolü değil, aynı zamanda hukuki ve idari güvenliğin temel taşı olmuştur. Sahte mühür kullanımı konusundaki belgeler, devlet otoritesine yönelik tehdidin ciddiyetini ve hukuki yaptırımların kapsamını ortaya koymaktadır. Genel anlamda, çalışma Osmanlı toplumundaki birey-devlet ilişkilerinin çok katmanlı doğasını; ekonomik, sosyal, bürokratik ve kültürel boyutlarıyla ele alarak, tavsiyenamelerin bu yapıyı anlamada vazgeçilmez bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

1. Arşiv Vesikaları

TS.MA.e 496/38, 2 Muharrem 1099/2 Kasım 1687.

TSM.MA.e 303/60, 9 Ramazan 1099/8 Temmuz 1688.

C. MF. H. 18 Cemaziyel-evvel 1216/26 Eylül 1801.

C.DH. 13/618, 19 Şevval 1234/11 Ağustos 1819.

HAT 1175/46438, 13 Safer 1254/8 Mayıs 1838.

A. MKT. 32/36- 29 Zilhicce 1261/29 Aralık 1845.

HR.MKT.21/58, 27 Ramazan 1264 29 Temmuz 1848.

A. MKT. 173/64, 15 Rebiülevvel 1265/8 Şubat 1849.

A.DVN 49/21, 6 Ramazan 1265/26 Temmuz 1849.

A.DVN. 58/40 22 Rebiülahir 1266/7 Mart 1850.

A. MKT.UM 53/70 27 Cemaziyelevvel 1267/30 Mart 1851.

HR. MK. 299/62, 9 Muharrem 1276/8 Ağustos 1859.

MVL. 755-52, 12 Şevval 1276/3 Mayıs 1860.

HR. MKT. 417/85, 24 Cemaziyelevvel 1279/17 Kasım 1862.

TS.MA.e 41/14 Hicri 13 Zikade 1293/30 Kasım 1876.

HR. UHM. 287/78, 23 Zilkade 1310/8 Haziran 1893.

Y.EE 38/155 6 Rebiülahir 1327/27 Nisan 1909.

DH.MTV. 38-45 H. 21 Muharrem 1331/31 Aralık 1912.

2. Yazma Eserler

Ahmed Râmî, *İnşâ-yı Edebî ve Fennî*, İstepan Matbaası 1308.

Ahmed Râsim, *İlâveli Hazîne-i Mekâtib Yâhud Mükemmel Münşeât*, Feridiyye Matbaası 1901.

Fâik Reşâd, Fenn-i İnşâ, Karabet Matbaası 1312.

Kâtip Çelebi, *Mizanü'l-Hakk fi İhtiyarri'l-Ehakk*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 2008.

3. Araştırma ve İnceleme Eserleri

BAZ, İbrahim, *Kadızadeliler Sivasiler Tartışması*, Otto Yay., İstanbul 2019.

BİLKAN, A. Fuat, *Fakihler ve Sofuların Kavgası 17 Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsîler*, İletişim Yay., İstanbul 2016.

ERDOĞAN, Aynur, *Yurt Dışı Eğitim ve Türk Modernleşmesi*, Basılmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Soyoloji Anabilim Dalı, İstanbul 2013.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Cer", *DİA*, Cilt 7, İstranbul 1993, s. 388-389.

Kılıç, Rüya, "Osmanlı'da Hasta Rolü, Hasta Talepleri ve Bürokrasi (19. Yüzyıl)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 28, 2018, ss. 55-74.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2013.

ÖZLEK, Emine, *Yazma Eğitimi Açısından Türkçe Münşeatların İncelenmesi*, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, Malatya 2021.